

K jednomu typu vyjadřování souhlasu v dialogu¹

Marie Kopřivová (Praha)

ONE TYPE OF CONSENT IN DIALOGUE

The article focuses on the use of two common collocations in contemporary informal Czech conversations: *to je pravda* (it is true) and *to je fakt* (it is a fact). It examines these collocations from a frequency perspective, testing their fixedness and variation in usage among different groups of speakers. It also looks at the different functions of the noun lemmas underlying these collocations. The analysis shows that these collocations are mostly used by younger speakers (up to 35 years) and that they are established collocations, with a specific function in dialogue. These collocations also serve to maintain the positive face of both speakers in reconciling their attitudes towards each other. At the same time, there has been a significant increase in the use of the word *fakt* as a discourse marker and this may lead to a decline in the use of the collocation *to je fakt* in dialogue, even though it is more informal, as is reflected in its frequently reduced pronunciation.

KEY WORDS

collocation, phraseme, consent, spoken language, Czech spoken corpora

KLÍČOVÁ SLOVA

kolokace, frazém, souhlas, mluvený jazyk, korpusy mluvené češtiny

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2022.1.4>

Vyjadřování souhlasu v běžně mluveném dialogu se neobjevuje pouze v odpovědích na přímé otázky, ale slouží i k povzbuzování komunikačního partnera v dalším hovoru, může mu vyjadřovat podporu, ztotožnění se s jeho hodnotami a postoji. Slouží k tomu nejen verbální prostředky, na jejichž frekvenční špičce stojí krátká slova, ale i prostředky neverbální, mimické a gestické. V tomto článku se soustředíme na analýzu souhlasných výpovědí *to je pravda* a *to je fakt* v mluvených korpusech. Tyto výpovědi mohou tvořit samostatný syntaktický a prozodický celek.

V úvodu jsou stručně představeny dosavadní práce vztahující se k tématu. Ve druhé kapitole je uveden postup při výběru zkoumaných kolokací, ve 3. kapitole následuje představení mluvených korpusů češtiny. Čtvrtá kapitola je věnována kombinacím bigramu *to je* se substantivy a formálním rysům důležitým při výběru kolokací pro analýzu. Pátá kapitola je věnována kolokabilitě lemmat *pravda* a *fakt* a kontextu vybraných kolokací: *to je pravda*, *máš/máte pravdu* a *to je fakt*. Šestá kapitola popisuje výsledky poslechové analýzy náhodného vzorku zkoumaných kolokací a roztržení

¹ Tento příspěvek vznikl díky grantu GA ČR, reg. č. 19-21523S Podíl syntaktických, prozodických a neverbálních prostředků na sekvenčním utváření rozhovorů v češtině.

OPEN ACCESS

vzorků do jednotlivých skupin. Sedmá kapitola představuje vývoj zkoumaných kolokací v čase a osmá obsahuje závěr.

1. ÚVOD

Souhlasné projevy jsou studovány v různých interpretačních rámcích od logiky přes zdvořilost, psychologii verbální a neverbální komunikace či výuku cizích jazyků až po konverzační analýzu a pragmatiku. Projevy souhlasu jsou většinou zkoumány společně s projevy nesouhlasu. Uvedme příklad definice souhlasu:

„Agreement can be defined as a concurring stance (verbal or nonverbal) to a preceding action or position taken by another speaker, indicating that an addressee shares the speaker’s attitude to, or opinion of, that action or position“ (Walkinshaw, 2015).

Pro vyjádření souhlasu i nesouhlasu v jazycích slouží krátké, zpravidla jednoslabičné výrazy, neverbální zvuky a samozřejmě gesta, jakými jsou v češtině přikývnutí či zavrtění hlavou. Krátké slovní formy jsou v běžně mluvených projevech velmi frekventované, proto plní v dialogu řadu různých funkcí, v některých případech jsou popisovány jako vágní až nadbytečné (srov. např. německá studie k výrazu *ja*, Imo, 2013). Ve spojení s prozodickými rysy se mohou vyskytovat ve velmi odlišných funkcích (srov. např. Aijmer, 2002). Tato slova a jejich kolokace však stojí mimo syntaktickou strukturu výpovědi, jak uvádí např. Fraser (1999).

Jednou z důležitých funkcí těchto prostředků v dialogu je funkce kontinuátoru; signalizují aktuálnímu mluvčímu, že mu posluchač naslouchá, rozumí, případně sdílí jeho stanovisko. Současně je aktuální mluvčí povzbuzován k tomu, aby pokračoval² (Schegloff, 1982). Yau-ni Wan (2018) upozorňuje také na to, že užívání těchto výrazů a jejich kolokací je sice individuální, ale pro nerodilé mluvčí je velmi obtížné ho zvládnout.

V Syntaxi mluvené češtiny autorky tyto výrazy označují jako interakční responzní diskurzni markery (srov. Čermáková et al., 2019, s. 259 nn). Zabývají se jednoslabičnými výrazy *jo*, *no* a neverbálním responzním výrazem, který je v přepisu, ale i v psaném textu obvykle zapisován jako *hmm*. Dále sem mohou patřit další výrazy, např. *jasně*, *určitě*, které jsou svým původem příslovce. Tato slova obvykle netvoří samostatnou repliku, a i když u nich souhlasná funkce převažuje, podílejí se na ní v různé míře. Nejčastější je u výrazu *ano*, nejméně častá u výrazu *no*, u kterého byly jako časté identifikovány i další funkce: členící, přípravná a funkce kontinuátoru (Čermáková et al. 2019, s. 299). Tyto výrazy se často vyskytují v reduplikaci nebo se vzájemně kombinují a kumulují.

2 Důležitost této funkce pro aktuálního mluvčího je zřejmá v situacích, kdy je tato reakce omezena, jako je tomu např. v monologických projevech a v poslední době zejména v online přednáškách. Mluvčí pak klade přímou otázku, zda může pokračovat, zda řečené bylo srozumitelné.

Souhlas ovšem může být vyjádřen i samostatnými výpověďmi, jimž se věnuje především teorie mluvních aktů (Austin, 2000; Searle, 1969). Grepl (2017) definuje **výpovědi s komunikační funkcí „souhlasu“** jako souhlasné/nesouhlasné reakce na názory, stanoviska, tvrzení, návrhy, hodnocení a řadí je mezi permisivní a koncesivní výpovědi, přičemž upozorňuje na prostupnost mezi těmito skupinami. Grepl (1997) uvádí především typická slovesa; zkoumané kolokace by spadaly mezi koncesivní výpovědi. Hiršová (2013, s. 170) upozorňuje, že uvnitř Greplovy klasifikace komunikačních funkcí se uplatňuje i Wunderlichovo (1976) rozlišování řečových aktů, v nichž je souhlas řazen k **reaktivním řečovým aktům**. Jako typy ustálených reakcí je pak nahlíží frazeologie (srov. Čermák et al., 2009).

Tyto výpovědi jako víceslovné výrazy mají v korpusech výrazně nižší frekvenci než krátké jednoslovné výrazy; ta je ovlivněna tím nejméně frekventovaným prvkem kolokace (srov. Zipfovy zákony, Cvrček, 2017). V této práci se pokoušíme pomocí frekvenčního přístupu (srov. Klégr, 2016) a korpusové analýzy ověřit způsob užívání kolokací, které jsou z frazeologického hlediska popisovány jako frazémy (srov. jejich označení v Pražském mluveném korpusu).

Vyhledávané struktury představují trigramy, které vznikly doplněním nejčastějšího bigramu *to je* o substantivum. Tyto struktury tvoří syntaktický a narativní celek, který bývá z jiného hlediska označován jako **konverzační rutina** (Coulmas, 1981; Bladas, 2012) nebo **typ reakce** (Čermák — Kopřivová, 2016). Jak názvy napovídají, tyto výrazy jsou považovány za „připravené“ konstrukce, k nimž se v komunikaci uchylujeme jako k celku, podobně jako v případě idiomů (srov. Grepl, 2017; Čermák et al., 2009, s. 1198). K charakteristice frazémů patří i neměnnost formy, kterou lze pomocí autentických dat také otestovat, a dále určitá vágnost (srov. Čermák 2007, 159). Tyto vlastnosti chceme u zmíněných kolokací ověřit na materiálu mluvených korpusů češtiny.

2. DATA A METODOLOGIE

Nejčastějším bigramem v českých korpusech obsahujících mluvené rozhovory neformální povahy, tzv. intimní diskurz (Clancy, 2015), je kolokace *to je*. Slovní tvar *to je* vůbec nejčastějším tvarem v korpusech mluvené češtiny zachycujících běžné rozhovory a může plnit řadu funkcí, nejčastěji jde o odkazování do jazykového nebo mimojazykového kontextu (srov. Klimešová et al., 2015), jehož společné zakotvení je v rozhovorech mezi blízkými lidmi velmi důležité. Mluvíci tak sdílejí nejen aktuální společný prostor a čas, ale také společné zkušenosti a vzpomínky. Zájmeno společně se slovesným tvarem umožňuje vyjádřit velmi jednoduché syntaktické struktury s následujícím nominativem, jejichž formulace není pro mluvčího náročná. Důležitá je zde i jednoslabičnost obou prvků bigramu, které jsou většinou vysloveny jako jedno přízvukné slovo. Nadpoloviční většina výskytů tohoto bigramu je vyslovena s určitou redukcí.

Jako východisko pro vyhledávání jsme zvolili kombinaci bigramu a následujícího slovního druhu³. Poté jsme sledovali konkrétní lexikální obsazení v rámci

3 Tento postup vyhledávání jasněji ukáže soudržné a časté kombinace. Při výběru lexikálních jednotek následujících po nejčastějším bigramu je v seznamu obsaženo množství

OPEN ACCESS

jednotlivých slovních druhů a jeho frekvenci. V takto vyhledaném souboru se objevily různé typy reakcí, např. kombinace s adjektivem vyjadřují hodnocení, kladný či záporný postoj ke zmiňované skutečnosti, a jejich lexikální obsazení je bohatší (např. *to je dobrý, divný, hezký, hustý*). Kombinace se substantivem vyjadřují souhlas, odmítnutí i hodnocení (např. *to je problém, to je blbost*, srov. Kopřivová, 2022).

Pro tuto analýzu jsme vybrali dvě nejčastější substantivní kombinace, které mohou vyjadřovat souhlas (srov. např. Čermák at al., 2009, s. 1198): *to je pravda, to je fakt*. Po předběžné analýze výskytů lemmat *pravda* a *fakt* v mluvených datech bylo přidáno srovnání s obdobnou kolokací *mít pravdu* užívanou v 2. os. sg. i pl.

3. DATA V KORPUSECH MLUVENÉ ČEŠTINY

Pro analýzu jsme vybrali dva nejnovější korpusy mluvené češtiny, které byly zpřístupněny v roce 2019. Primárním korpusem pro podrobnou analýzu je korpus ORTOFON verze 2 (dále ORTOFON), který obsahuje neformální tematicky nespecifikované rozhovory mezi blízkými osobami: přáteli, partnery, příbuznými. K nahrávkám jsou připojeny dva typy transkriptů, tzv. ortografický a zjednodušený fonetický. Korpus je rovněž lematizován a morfologicky označován. Mluvčí pocházejí z celé České republiky a korpus je strukturován s ohledem na následující sociolingvistické kategorie⁴: věk, pohlaví, vzdělání a nářeční oblasti pobytu mluvčího v dětství (Komrsková et al., 2017), jeho velikost je 2,1 mil. slov.

Druhý korpus slouží ke srovnání výsledků s daty z monologů, jedná se o korpus ORATOR verze 2 (dále ORATOR), který shromažďuje nahrávky různých typů monologů; převažují v něm přednášky. Obsahuje pouze jednu vrstvu transkripce, která je shodná s ortografickým přepisem korpusu ORTOFON, je stejným způsobem lematizovaná a anotovaná (Kopřivová et al., 2021). Velikost tohoto korpusu je 1,2 milionu slov.

Pro srovnání některých frekvenčních aspektů bylo užito i ostatních mluvených korpusů se staršími daty: ORAL verze 1 (nahrávky neformálních dialogů z let 2002–2011, srov. Kopřivová et al., 2017), Pražský mluvený korpus (formální a neformální rozhovory z let 1988–1996, Čermák et al., 2001) a aktuálního vyváženého korpusu psané češtiny (SYN2020, Křen et al., 2020). Pro srovnání frekvenčních údajů mezi všemi korpusy je používána normalizovaná frekvence ipm, jedná se o přepočtení výskytů na milion korpusových pozic, jehož výpočet je součástí korpusového manažeru. Přestože psaný korpus SYN2020 je řádově větší než všechny uváděné mluvené korpusy, domníváme se, že rozdíly v užívání jsou způsobeny odlišností mezi psanou a mluvenou podobou češtiny, a nikoli rozsahem dat. Ukazuje na to i srovnání s kor-

---

slov, která mají pouze výplňkovou funkci nebo jsou důsledkem opakování. Při následné analýze je pak samozřejmě nutné vzít v úvahu i možnosti, kdy daná kombinace je přerušena diskurzním markerem. V literatuře jsou kombinace založené na slovních družicích někdy též označovány pos-gramy (Part-of-Speech-gram, srov. Brett — Pinna, 2015).

⁴ Korpus obsahuje vyváženou část ORTOFON_v1, v níž jsou všechny zmíněné skupiny zastoupeny stejným dílem, ve verzi 2 byla materiálová základna zdvojnásobena.

pusem monologů, které stojí na pomezí mezi psanou a mluvenou češtinou, protože se jedná o připravené formální monology, které vykazují některé syntaktické rysy shodné s psaným jazykem.

4. VÝBĚR KOLOKACÍ

4.1 NEJČASTĚJŠÍ SUBSTANTIVNÍ KOLOKACE

Nejčastějším bigramem v korpusu neformálních dialogů je *to je*, v korpusu monologů je *to* bigram s obráceným pořádkem slov, tj. bigram *je to*. Některé kolokace pak fungují jako parenteze: *protože ono se říká a je to pravda .. když vinař dělá nad sedmdesát tisíc lahví . tak už se stává .. střední*. (ORATOR).

Tabulka 1 ukazuje srovnání frekvence nejčastějších podstatných jmen, která jsou součástí trigramu *to je* + substantivum. Z tabulky je zřejmé, že frekvence delších spojení rychle klesá a že vybrané kolokace *to je fakt* a *to je pravda*⁵ jsou výrazně častější než ostatní substantivní kolokace. Nejčastější kolokát následující po bigramu je slovo *jedno* (386 výskytů), před uvedenými substantivy se dále nacházejí: *dobry* (355), *jako* (293), *prostě* (277), *úplně* (269).

Analýza rovněž ukázala, že se jedná o tematicky nespecifikované lexémy a kolokace: jejich frekvence nesouvisí s tématem promluvy; úzce ovšem souvisí s idiolektem konkrétního mluvčího a s typem promluvy.

	ORTOFON		ORATOR	
	Frekvence	ipm	Frekvence	ipm
<i>to je</i>	15 883	6 203	4 565	2 973
<i>je to</i>	6 639	2 592	5 089	3 314
<i>to je</i> + substantivum	1 762	668	584	380
<i>to je fakt</i>	262	102	19	12
<i>je to fakt</i>	92	36	16	11
<i>to je pravda</i>	225	88	17	11
<i>je to pravda</i>	37	15	15	10
<i>to je škoda</i>	65	25	2	1
<i>je to škoda</i>	15	6	4	3
<i>to je blbost</i>	39	14	3	2
<i>je to blbost</i>	9	4	3	2

TABULKA 1. Nejfrekventovanější kombinace bigramu *to je* / *je to* se substantivem v korpusu ORTOFON (dialogy) a ORATOR (monology)

5 Frekvence spojení je uváděna pro každou formální kombinaci těchto slov, bez ohledu na to, jestli je součástí delší výpovědi. V tabulce se započítávají i kolokace typu „to je fakt divný“, které ovšem při poslechové analýze byly ze vzorku manuálně vyřazeny (viz 6 kapitola).

OPEN ACCESS

4.2 FLEXIBILITA VYBRANÝCH KOLOKACÍ

V datech jsme prozkoumali další stránky flexibility zvolených kolokací: jejich užití v jiných slovesných časech, v negaci a možnost rozšířit je o další prvky. Vyhledali jsme kolokace se slovesem v minulém a budoucím čase, ty jsou ale marginální: *to byla pravda* (4×) uvozeno spojkou *jestli*; *dvakrát to bude pravda* (*to říkala Jaruška to bude pravda; snad to bude pravda* — v tomto případě jde o vyjádření jistotní modalit, nikoliv o vyjádření budoucnosti); *to byl fakt* (9×), *to bude fakt* (7×), kde jde vždy o intenzifikaci, a tím i o jinou kolokaci: *to byl fakt zážitek, to bude fakt úplně úžasný*).

Pokud jde o **negaci**, ta se objevuje méně často: *to není pravda* má v korpusu ORTOFON 22 výskytů a v dalších 13 případech je mezi slova *to* a *není* vloženo jiné slovo (*už, vůbec, asi, prý*), šestkrát se objevuje frazém vyjadřující úžas a rozhořčení *to snad není pravda*. Přehozený slovosled *není to pravda?* se objevuje třikrát v otázce a čtyřikrát jako nesouhlasná reakce na přímou otázku nebo v reprodukci přímé řeči (*říkala není to pravda*). Slovo *fakt* se ve spojení s negací objevuje pouze dvakrát, ale vystupuje zde v jiné funkci, což ještě podtrhuje spojení se slovem *jako* (*a teď nevím jestli už to není fakt jako zu viel*).

4.3 JINÉ LEXÉMY VLOŽENÉ DO KOLOKACE

Dále jsme ověřovali možnost vložení dalšího lexému dovnitř kolokace. V obou případech sem byly vloženy pouze lexémy, které nejsou syntakticky zakotveny v kolokaci, jako např. *taky, jako* apod. (viz níže u jednotlivých kolokací). Na rozdíl od dalších méně frekventovaných kolokací (např. *to je hrozná škoda, to je úplná blbost*) jsme nenašli žádný příklad s vložení adjektiva, u spojení *to je fakt* se objevilo několik adjektiv, např. *to je nechutný fakt*, kde se ovšem jedná o postpozici adverbialní funkce výrazu *fakt* a jde o kolokaci *to je nechutný* nikoli o kolokaci *to je fakt*. V obou případech se tedy v mluveném jazyce jedná o poměrně stabilní kolokaci a lze ji považovat za frazém, obě kolokace jsou také uvedeny ve Slovníku české frazeologie a idiomatiky (Čermák et alii, 2009).

4.4 TESTOVÁNÍ UŽITÍ VYBRANÝCH KOLOKACÍ JAKO ODPOVĚĎ NA OTÁZKU

Vybrané kolokace se neužívají jako bezprostřední odpověď na otázku. To jsme ověřovali zadáním dotazu pro případy, ve kterých po otázce prvního mluvčího následují tyto kolokace jako odpověď druhého mluvčího⁶. Takové případy se v konkordancích objevily buď jako otázka adresovaná jinému partnerovi v hovoru (při větším počtu mluvčích), nebo jako doplňovací otázka obsahující záporné sloveso (př. 1) či řečnická otázka (př. 2). Celkově šlo o pět případů.

6 Znění použitých dotazů: "\?" </sp> "to" "je" "pravda"; "\?" </sp> "to" "je" "fakt"

Příklad 1⁷:

Stanislava: *no ale že malá se smála i tak (smích) .. i když nebyla venku ..*

Alfréd: (pousmání)

Alfréd: *no tak vono jí to asi nevadí ne?*

Stanislava: *hmm . to . je . to je pravda když jenom leží vid'.*

V následujícím příkladu mluvčí vyjadřuje předpokládané mínění kočky řečnickou otázkou:

Příklad 2:

Dobromila: *já mám pocit že ona jí všechno kromě svých granulí*

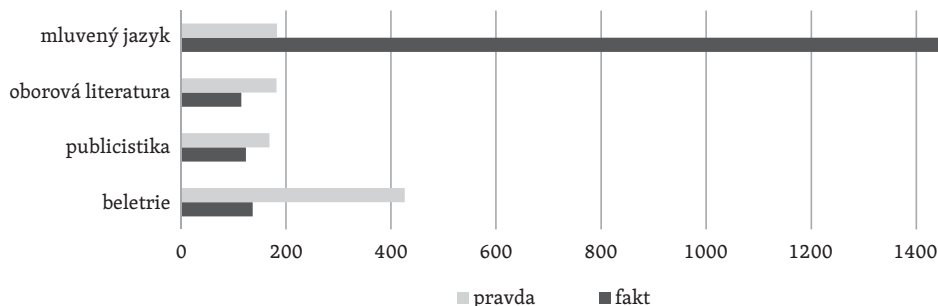
Jaromíra: *a @ .. když existují tak výborné věci .. tak . co jí . strkáš . granule? kdo to má žrát?*

Dobromila: *to je fakt .. já nosím .. nosím ji věci z práce ale .*

5. ANALÝZA VYBRANÝCH KOLOKACÍ

Zvolené kolokace mají stejnou strukturu, podobnou frekvenci a zachovávají si původní substantivní význam⁸, proto se teď detailněji zaměříme na srovnání obou lemmat především v mluvených datech.

Graf 1 ukazuje srovnání ipm lemmat *pravda* a *fakt* podle textových typů. Jejich užívání je nejčastější v mluveném jazyce, přičemž samotné lemma *fakt* je v mluveném jazyce řádově frekventovanější. V této souvislosti je zajímavé, že frekvence analyzovaných kolokací *to je pravda* a *to je fakt* (viz tab. 1) je srovnatelná.

GRAF 1. Frekvence slov *pravda* a *fakt* podle skupin textových typů na základě korpusu SYN2020 a ORTOFON (ipm)

7 Není-li uvedeno jinak, jsou příklady citovány z korpusu ORTOFON, ve kterém jsou v transkriptu užívány následující značky: . (jedna tečka) znamená intonační předěl, .. (dvě tečky) pauza, @ hezitační zvuk, @@ delší hezitační zvuk, * (hvězdička) nedokončená slova. Překryvy jsou vyznačeny hranatými závorkami.

8 Tento přístup se odráží i ve značkování psaného jazyka, kde jsou obě lemmata značkována jako substantiva, naproti tomu v PMK jsou kolokace značkovány jako frazémy (kódovník značkování pro PMK je k dispozici např. Adamovičová, 2018, s. 403.)

5.1 LEMMA PRAVDA

Lemma *pravda* se v korpusu ORTOFON vyskytuje 600×, z toho 225 výskytů připadá na kolokaci *to je pravda* a 37 výskytů na kolokaci s obráceným slovosledem *je to pravda*, což je celkem 262 kolokací. V mluveném projevu se mohou i v rámci ustálených spojení objevit vložené pauzy, reduplikace nebo diskurzivní markery, proto jsme zahrnuli ještě dalších 20 výskytů, ve kterých bylo vloženo další slovo. Jednalo se o následující výrazy: *taky, asi, fakt, vlastně, to, jako, sice, zase, je*. Dalších 6 výskytů obsahuje slovo vložené dovnitř bigramu: *to (teda, fakt, potom, jako, jistě) je pravda*. Dohromady tedy 288 výskytů, což je 48 % výskytů celého lemmatu.

K výrazu *pravda* se váže ještě jedna kolokace používaná k vyjádření souhlasu *mít pravdu*, která se vzhledem k odlišným tvarům slovesa neobjevila ve frekventovaných bigramech slovních druhů. Kolokace se slovesem *mít* se objevuje ve 122 výskytech, což tvoří 20 % všech výskytů lemmatu *pravda*. Na rozdíl od obecnějšího vyjádření *to je pravda* se kolokací *máš/máte pravdu* mluvčí obrací přímo k druhému konverzačnímu partnerovi⁹. Přímoou reakcí obsahující slovesné tvary *máš/máte pravdu* představuje 43 výskytů. Sloveso ve 3. osobě se objevuje jako komentář ke zprostředkovanému názoru, často při reprodukci řeči: (Anežka: *říkala proč ty máš starosti vokolo vždyť je to zbytečný* — Terezie: *hmm.. no to má pravdu ale no*).

Výraz *pravda* se objevuje jako součást dalších ustálených kolokací: *po pravdě*¹⁰ *řečeno; nevím, co je na tom pravdy; je pravdou, že*. Převažují tedy kolokace (68 %), které lze obecně chápat jako vyjádření souhlasu.

V korpusu ORATOR má lemma *pravda* 198 výskytů, z toho kolokace *to je (17) / je to pravda (15)* se vyskytuje 32× (17 %) a kolokace *máte pravdu* 12×, většinou při dialogizaci monologu, navazování kontaktu s posluchači, např.: *možná se vám to zdá zase trochu málo že .. máte pravdu*. V monologu se objevuje jiný typ kolokací: *je pravda že (26 výskytů): takže je pravda že ta druhá škála se .. rozšířila*.

5.1.1 KOLOKACE MÁŠ/MÁTE PRAVDU

Nejprve jsme se věnovali analýze kolokace *máš pravdu*. Tato kolokace se v korpusu ORTOFON vyskytuje celkem 43×, proto byly analyzovány všechny výskyty, 23 % výskytů se nachází v překryvu. **Překryv** je situace, ve které mluví dva nebo více mluvčích najednou a která může vzniknout z různých důvodů (srov. Havlík, 2017). Tato místa jsou v transkriptu použitých mluvených korpusů označena hranatými závorkami. Jedná se o místa obtížná k analýze, protože jsou špatně srozumitelná, může docházet ke změně tempa a dalších prozodických charakteristik repliky.

Před kolokací se ve 44 % všech výskytů objevuje výraz *to: to máš/máte pravdu*. Kolokace následovaná výrazem *že* se objevuje pětkrát. Starší lidé (nad 35 let) používají tento výraz více než dvakrát častěji.

⁹ Tvar *máte se* v korpusu ORTOFON objevuje pouze pětkrát a mluvčí se obrací ke skupině, nejde o vykání.

¹⁰ I když je možný dvojitý zápis, v transkriptu mluveného korpusu by to mělo být zapsáno dohromady.

U těchto kolokací byly identifikovány tři skupiny, díky nimž si lze vytvořit představu, v jakých situacích se kolokace typicky vyskytují. Při jejich vymezování jsme se řídili vzdáleností kontextu, se kterým je vysloven souhlas (8 % ze všech výskytů nebylo možné určit):

- 1) Reakce se týká nové informace, komentáře, často jí předchází otázka mluvčího, který nyní vyjadřuje souhlas. Tím dává najevo, že si zmíněnou skutečností není jistý. Souhlasu předchází vyjádření pochybnosti, které je vyvráceno dalšími informacemi. Do této skupiny lze zařadit 39 % výskytů. U této skupiny se nejčastěji objevuje překryv, protože jeden z partnerů v rozhovoru doplňuje další informace, aby druhého uvedl do situace.

Příklad 3:

Nina: *počkej tak to nebylo na Žofíně to bylo v Repre*

Irena: *to bylo Repre*

Nina: *to bylo v Repre [ano máš pravdu]*

Irena: *[tam byla moje dcera]*

- 2) Kladná odpověď následuje po delším popisu situace nebo rozhovoru, v němž se často již objevily ostatní souhlasné diskurzívní markery. Těchto případů bylo ve vzorku podobné množství: 43 % případů.

Příklad 4:

Magdalena: *druhej den ti nedojdou napíšu esemesku že nejdou*

Radoslav: *zlatý důchodkyně*

Radovan: *no .. jo .. máš pravdu*

- 3) V této skupině se objevuje spolu s kolokací *máš/máte pravdu* shrnutí nebo zdůraznění informace, s níž mluvčí souhlasí. V polovině výskytů je kolokace doplněna spojkou *že*.

Příklad 5:

Růžena: *máš pravdu, že autem to je zbytečný. to by si stejně neměl kde zaparkovat že jo?*

Ve vzorku tedy byly častější první dvě skupiny, v nichž jsou zahrnuty reakce na připomínanou nebo novou informaci. Poslední skupina, která obsahuje shrnutí či zdůraznění informace jedním mluvčím, je zastoupena řídce.

V korpusu ORATOR se kolokace *máte pravdu* objevuje 12×. Vždy se jedná o odpověď na řečníkem předpokládanou a verbalizovanou reakci publika, například: *možná se vám to zdá zase trochu málo že .. máte pravdu . i tohleto je rok z ro* @@ . rekord z roku osmnáct set sedmdesát devět ..* Tyto případy většinou odpovídají skupině č. 3, protože sám řečník uvádí myšlenku, kterou by mohlo vyslovit publikum, a poté s ní vysloví souhlas. V polovině případů se ovšem jedná o přípustkové užití, které je blízké psanému jazyku (např. z beletrie: *To máte pravdu. Ale v tomhle to asi nepůjde*).

Výskyty v korpusu monologů jsou řídké, a navíc čtvrtina z nich pochází od jednoho moderátora slavnostního večera.

Kolokace *máš/máte pravdu* je ve všech zkoumaných korpusech méně frekventovaná. Používají ji spíše starší lidé, může vyjadřovat i určité uznání či pochvalu. Lze uvažovat o tom, že její užívání staršími mluvčími může být výrazem určité autority dané věkem či sociální blízkostí. Pomocí slovesného tvaru ve 2. osobě se obrací přímo na konkrétního mluvčího, je tedy osobnější. Kolokace je často doplněna vyjádřením, s čím mluvčí souhlasí, nebo námitkou.

5.1.2 KOLOKACE TO JE PRAVDA

Kolokace *to je pravda* je častější, proto jsme sledovali její zapojení do okolního kontextu i frekvenčně v rozsahu jedné předcházející a jedné následující pozice. Tabulka 2 přináší přehled nejméně frekventovaných výrazů následujících před (148 výskytů) a po (156 výskytů) kolokaci *to je pravda* v rámci jednoho segmentu v korpusu ORTOFON.¹¹ Uvedené výrazy (*no, jo*) fungují jako kontinuátory a často se objevují v iniciální pozici. Vysoká frekvence předcházejících a následujících předělů a pauz¹² svědčí o tom, že kolokace tvoří samostatnou výpověď. Kromě spojek, které mohou zapojovat kolokaci do jiného syntaktického kontextu, se v bezprostředním okolí objevují diskurzivní markery. Z vyhledané konkordance byl vytvořen v korpusovém manažeru náhodný vzorek o velikosti 100 výskytů.

<i>to je pravda</i>			
před	frekvence	za	frekvence
<i>no</i>	30	<i>no</i>	52
předěl	24	pauza	29
<i>jo</i>	21	že	17
pauza	15	předěl	12
<i>ale</i>	5	<i>to</i>	8
<i>hmm</i>	4	<i>vlastně</i>	9
<i>je</i>	3	<i>ale</i>	6
<i>jestli</i>	2	<i>protože</i>	2
<i>vlastně</i>	2	<i>já</i>	2
že	2	<i>dát</i>	1

TABULKA 2. Výrazy předcházející a následující kolokaci *to je pravda* v korpusu ORTOFON

11 Byla vyhledávána příslušná kolokace v rámci jednoho segmentu, dotazy: [] "to" "je" "fakt" within <sp/>, "to" "je" "fakt" [] within <sp/>

12 V transkriptu jsou označovány tzv. předěly, což jsou velmi krátké pauzy (do 120 ms); může se jednat pouze o intonační předěl naznačený např. klesnutím hlasu. Tyto předěly jsou označovány jednou tečkou, dvě tečky označují pauzy v rozsahu 120 ms – 2s.

Pokud jde o sociolingvistické kategorie, **mladší mluvčí (do 35 let) užívají kolokaci *to je pravda* téměř dvakrát častěji než starší mluvčí** a mluvčí z východomoravské a slezské nářeční oblasti a z moravského a slezského pohraničí užívají tuto kolokaci s poloviční frekvencí ve srovnání s ostatními oblastmi. Zajímavé rovněž je, že se výrazně častěji vyskytuje v dialozích, kde jsou přítomni mluvčí obou pohlaví, a častější je rovněž u mluvčích z jedné generace. Frekvence užití závisí také na idiolektu mluvčích: jedna mluvčí (označovaná v korpusu ORTOFON jako Božena a pocházející ze severovýchodočeské oblasti) použila tuto kolokaci v jedné nahrávce desetkrát, další dvě ženy a jeden muž pětkrát. Ve všech případech se jednalo o mladší mluvčí: ženě bylo 22 let, muži 26 let.

5.2 LEMMA FAKT

Lemma *fakt* je v mluveném korpusu ORTOFON řádově frekventovanější než lemma *pravda*, najdeme zde 4 467 výskytů, v naprosté většině (4 449 výskytů) ve tvaru *fakt*. Je anotováno jako částice a jen v několika případech jako substantivum¹³, přestože v mnoha kontextech má funkci adverbialní (894× stojí před slovesem: *fakt jsem to vážil*): používá se jako intenzifikátor (např. ve spojení s adjektivem: *bylo to fakt dobrý*). Může se ovšem objevit také v postavení za adjektivem s pauzou, ale i bez ní (*to je nechutný fakt*).

Je zřejmé, že v těchto funkcích se výraz *fakt* objevuje mnohem častěji než jako součást zkoumané kolokace. Táborský (2010, s. 296) řadí tento výraz mezi modální částice faktuální. Podle Nekulova členění částic (1995, s. 364) je možné jej zařadit i mezi odpověďové částice. Často se také objevuje jako samostatná zjišťovací otázka vyjadřující určitou nedůvěru či překvapení (*fakt?*), v korpusu ORTOFON nacházíme 365 výskytů (143 ipm) a oproti korpusu ORAL tu pozorujeme nárůst (tam je 108 ipm). V PMK je tento typ označen jako citoslovce. Domníváme se tedy, že splňuje kritéria pro zařazení mezi diskurzivní markery (dále DM, srov. Čermáková at al., 2019). Často se objevuje v kumulacích s ostatními DM (*fakt jako* 500 výskytů, *fakt úplně* 59 výskytů a další). Jeho postavení ve výpovědi však není vyhraněné, v případě otázky je terminální, ale v ostatních případech je často uvnitř výpovědi. Z těchto důvodů je obtížné pouze formální vymezení dotazu pro vyhledání kolokace.

Ze srovnání mluvených a psaných textů vyplývá i to, že obě lemmata *fakt* i *pravda*¹⁴ se v nich používají rozdílně. V mluvených datech se zřídka objevují v původním substantivním významu, o čemž svědčí i omezené výskyty jiných tvarů než nominativu.

5.2.1 KOLOKACE TO JE FAKT

Kolokaci *to je fakt* najdeme v korpusu ORTOFON ve 262 výskytech, s obráceným slovosledem v 92, se slovem vloženým do kolokace za slovo *to* (nejčastěji *to už je fakt*) v 13

¹³ Jedná se o 10 výskytů v nepřímých pádech a případy jako *literatura faktu*, *vycházíš z faktu*, *ale faktem je, že*

¹⁴ V tomto případě není v datech možné rozlišit různé slovní druhy a k nim přiřadit různá lemmata, všechny funkce tak najdeme pod společným lemmatem.

a s vloženým slovem před slovo *fakt* v 41 konkordanci (nejčastěji: *prostě, ale, taky, teda, to*). Celkem tedy jde o 408 výskytů, které tvoří 9 % ze všech výskytů. Ovšem při bližší analýze zjistíme, že získané konkordance často neobsahují kolokaci *to je fakt*, nýbrž rozšířené evaluativní kolokace, jako je např. *to je fakt hustý*, kde výraz *fakt* má adverbialní zdůrazňovací funkci. Tyto případy jsou zřejmé i z tabulky č. 3, která přináší přehled nejfrekventovanějších výrazů následujících před (198) a po (238) kolokaci „*to je fakt*“ v rámci jednoho segmentu v korpusu ORTOFON.¹⁵ Samostatnost výpovědi opět potvrzuje vysoký výskyt předělů a pauz. Jinou funkci signalizují nejen následující adjektiva, ale např. i další DM *jako*, po němž může následovat adjektivum. Pro odstranění kolokací jiného druhu jsme použili filtr, kterým jsme vyřadili 69 výskytů, v nichž následovalo adjektivum, a 33 výskytů následovaných substantivem. K další redukci jsme nepřikročili, abychom některé případy zbytečně nevyřadili. Ze zbylých 160 konkordancí byl vytvořen náhodný vzorek o velikosti 100 konkordancí.

<i>to je fakt</i>			
před	frekvence	za	frekvence
pauza	27	<i>jako</i>	22
<i>no</i>	19	<i>no</i>	16
<i>že</i>	17	pauza	16
předěl	15	předěl	12
<i>jo</i>	11	<i>hustý</i>	7
<i>ale</i>	11	<i>že</i>	7
<i>a</i>	10	<i>dobrý</i>	6
<i>tak</i>	9	<i>super</i>	6
<i>hmm</i>	7	<i>divný</i>	4
<i>takže</i>	6	<i>zajímavý</i>	4

TABULKA 3. Výrazy předcházející a následující kolokaci *to je fakt* v korpusu ORTOFON

6. POSLECHOVÁ ANALÝZA VZORKU

Při poslechové analýze jsme se snažili uplatnit formální kritéria: nejprve jsme posuzovali, zda se reakce vztahuje ke konkrétní předcházející výpovědi mluvčího, nebo zda předcházela delší popis situace nebo diskuse. Třetí skupina obsahovala případy, kdy mluvčí pronášel zároveň výpověď a reakci na ni, v níž si ujasňoval svůj postoj a prezentoval ho před ostatními mluvčími. První skupinu jsme se pokusili dále rozčlenit do tří podskupin podle toho, zda jde o reakci na **námítku**, **návrh** nebo určitou **společnou zkušenost či vzpomínku**, což není vždy možné jednoznačně určit a oddělit, ale spíše to ilustruje rozsah a komplexnost situací, ve kterých se kolokace objevují.

¹⁵ Byla vyhledávána příslušná kolokace v rámci jednoho segmentu vysloveného jedním mluvčím, dotazy: [] "to" "je" "fakt" within <sp/>, "to" "je" "fakt" [] within <sp/>

Stejně jako u kolokace *to je pravda* jsme postupovali i u vzorku kolokace *to je fakt*, proto uvádíme vždy pro každou skupinu příklady s oběma kolokacemi. Formálně by bylo možné ještě vyčlenit kolokace s parataktickým připojením (*to je pravda/fakt že*), ve vzorku však byly ponechány, protože se ukázalo, že kolokace může shrnovat nebo opakovat předchozí informaci pomocí hypotaktického i parataktického připojení a není zde významový rozdíl¹⁶.

U každého vzorku bylo vyřazeno několik případů kvůli nesrozumitelnosti, např. v překryvech: u kolokace *to je pravda* to bylo 8 %, u kolokace *to je fakt* přibyly ještě případy, kdy se nejednalo o zkoumanou kolokaci, a celkem tedy bylo vyřazeno 39 % konkordancí. Vzorek se tedy skládal pouze z 61 kolokace.

I. skupina: bezprostřední reakce na předcházející výpověď

Tuto skupinu dělíme na tři podskupiny:

1. podskupina: reakce na předcházející námitku, upozornění, novou nebo neuvědomovanou informaci

Př. 6 ukazuje opakované užití kolokace *to je pravda*, první část je reakcí na oprávněnou námitku na navrhované řešení, vzápětí je ovšem připojen i jiný návrh řešení, který je též přijat se stejnou reakcí (ta by patřila do 2. podskupiny).

Příklad 6:

Šárka: *jé a tvůj bratr se nedá půjčit domů když peče takové dobré koláče?*

Max: *to by nám nepomohlo .. nemáme troubu ..* [musí zůstat].

Šárka: [to je pravda]

Max: *u sebe doma a péct nám koláče*

Šárka: *a to je pravda*

V př. 7 jde o reakci na vysvětlení, které si druhý mluvčí neuvědomil, ale po připomenutí hned uvádí další podpůrné argumenty. V této konverzaci hraje důležitou roli mimojazyková zkušenost, jednotlivé repliky nejsou významově dokončeny, přesto mluvčí souhlasně potvrzují stejnou zkušenost.

Příklad 7:

Ernest: *a vono vlastně se sem nedalo dostat .. když jsi strčil do dveří..*

Herbert: *hmm no jo .. to je . to je fakt voni jsou do teďka nák . mně ani nešly včera moc vtevrít jak jsem přišel poprvně jak jsem je vodemykal*

2. podskupina: reakce na návrh řešení, radu pro určitou situaci, o které byla řeč dříve

V těchto případech často mluvčí vysloví pochybnost, jeho partner se ho snaží přesvědčit o opaku nebo navrhnout vhodné řešení situace. Následující souhlasná reakce může být přijetím návrhu nebo může vyjadřovat pouze snahu sladit vzájemné

16 K textové výstavbě mluveného projevu srov. Hoffmannová — Zeman (2017).

postoje. Oba níže uvedené příklady ukazují souhlasnou reakci jako přijetí návrhu druhého partnera.

Rozdíl je tady v podání návrhu, v př. 8 spolu hovoří dvě starší ženy různých generací (45 a 68 let) a mladší formuluje návrh v indikativu. V př. 9 komunikují dvě dvacetileté ženy a rada přichází formou imperativu, v konverzaci je zároveň velké množství překryvů, tempo je rychlé.

Příklad 8:

Irina: *to už tady asi nedáme*

Lenka: *jaktože ne .. když dáš tamty křesla tam .. doneseme svrchu nějaký [křeslo]*

Irina: [no . to je]

pravda že bych je mohla dát sem aby .. hmm

Příklad 9:

Táňa: *hned k tomu zkusím najít nějaké knihy a rovnou bych tam přišla zítra aj s tou bibliografií [asi]*

Barbora: [hledej] *první knihy a až po tom [mu piš]*

Táňa: [to je] *fakt no*

3. podskupina: reakce na společnou zkušenost nebo vzpomínku

Př. 10 ilustruje situaci, kdy se první mluvčí snaží připomenout společnou zkušenost a přidává další informace, aby si dotyčný vzpomněl a v reakci potvrdil, že si situaci vybavuje.

Příklad 10:

Ladislav: *to byl .. Mourek jsme mysleli že .. chcípne? .. jak to bylo že nebo Kikin? vloni?*
[*jak to vůbec nežralo*] *asi tejden*

Věnceslava: [*už nevím*]

Ladislav: *.. říkali že to bylo někde přivotrávený . nedalo se [to to tady leželo] ..*

Věnceslava: [*jo . jo .. jo ..*] *to je pravda no*

V následujícím př. 11 jde o společné vzpomínání, před reakcí mluvčí shrnuje řečené a potvrzuje, že si nejen vzpomíná, ale uvědomuje si tehdejší problémy. V těchto případech se často jedná i o určitý předěl v konverzaci, který představuje buď odsouhlasení výchozího bodu jako v předchozím případě, nebo určité uzavření tématu, jde o signál prvnímu mluvčímu, že už nemusí dané téma rozvíjet a může pokračovat.

Příklad 11:

Milan: *to víš když .. rodiče brali osm set korun tak copá si [kdo moh koupit auto..]*

Lubomír: [*no já vím no . chudý*] *jsme*

byli [to je fakt]

II. skupina představuje shrnující reakci na delší diskusi, jde o jakési uzavření, zhodnocení tématu nebo sladění postojů, někdy může následovat i shrnutí vyjádřeného další výpovědí.

V př. 12 se jedná se o uvolněný rozhovor partnerů, kteří se dobře znají a znají i své konverzační návyky, poskytují si vzájemně prostor, nedochází často k překryvům, muž hovoří rychlejším tempem. Tématem je diskuse o účinnosti homeopatie a přírodních prostředků, do níž Andrea vnese narážku na partnerovo chování při rýmě, která je přijata se smíchem na obou stranách, rozvinuta a tato vsuvka je ukončena kolokacemi *to je no .. to je pravda .. to je*. Andrea pomocí kontinuátoru *no* navazuje a vrací se k tématu, o kterém původně chtěla mluvit.

Příklad 12:

Ivan: *nemyslím si že to funguje ani z poloviny tak dobře . jak říkají .. jako když ti začíná rýmečka tak určitě čajíček pomůže [ale] —*

Andrea: *[hele] rýmečka ty jo tobě když začíná rýmečka tak už umíráš tak to je .. to je potom jako těžko..*

Ivan: (pousmání) *tak já jo no*

Andrea: *se s tebou bavít na toto téma ..*

Ivan: *protože moje rýmečka . to je smrtelná mužská nemoc*

Andrea: (smích) *to je no .. to je pravda .. to je .. no .. vidíš to ale tím jsem chtěla říct*

V př. 13 předchází citovanému dialogu diskuse o tom, jak je těžké splnit plán finančních služeb, protože lidé o ně nemají zájem a jedinou možností představují firemní partneři.

Příklad 13:

Aleš: *no no jasně . tam to to je jediný .. když fyzický oso* když lidi nemaj [prachy]*

Eliška: *[hmm] . hmm .*

to je fakt .. to je fakt že ta doba je úplně hrozná ..

III. skupina představuje reakci na předcházející výpověď vyslovenou stejným mluvčím, nicméně i u této skupiny může jít o jednu z výpovědí, která odkazuje k předchozímu rozhovoru obou partnerů (viz př. 14). Tato třetí skupina není příliš početná, protože se v našem vzorku jedná o dialogická data. Představuje ovšem určitý přechod k tomu, jak jsou tyto výhradně dialogické kolokace užívány v monologickém projevu nebo v psané češtině.

Příklad 14:

Herbert: *to někde leželo .. přitom to jsem si moh mezitím vyzvednout že jo*

Ernest: *jo .. a von normálně tady ale nebyl ..*

Herbert: *no nebyl [to je jasný ..]*

Ernest: *[nebo jestli von nejsou] zvonky to je pravda jo . a vono vlastně se sem nedalo dostat ..*

Příklad 15:

Marie: *je to takový zajímavý to jo to bylo pěkný to tancování .. to se mi jako .. na to se nechá koukat no to je fakt . to je taková voddychovka*

Jak je zřejmé i z uvedených případů, nelze výpovědi předcházející reakci jednoznačně klasifikovat, v mnoha případech se projevuje několik funkcí zároveň.

Následující tabulka uvádí procentní srovnání funkcí odhadnutých na vzorku. Jak je z tabulky zřejmé, největší skupinu tvoří reakce na vyslovenou námitku, návrh, připomínku (*to je pravda* 65 %, *to je fakt* 50 %). Jde o funkci, která je zmíněna ve frazeologickém popisu (srov. Čermák et al. 2009, s. 248). Kolokace *to je fakt* má vyšší podíl jako shrnující reakce a jako reakce na vlastní námitku. Její užití se jeví obecnější. Svou roli zde mohou hrát i prozodické prostředky vycházející z počtu slabik v jednotlivých kolokacích. U slova *fakt* v kolokaci v polovině výskytů odpadá ve výslovnosti koncové *-t* a pak zde dochází k asimilaci. Kolokace *to je fakt* je vyslovena v 66 případech jako jedno fonetické slovo (pod jedním přízvukem).

U slova *pravda* k redukované výslovnosti dochází pouze výjimečně. Kolokace *to je pravda* se jako jedno fonetické slovo objevuje pouze v 18 případech, zpravidla v překryvu, dochází tam k redukci na jednu slabiku u slova *pravda*. Počet výskytů kolokací v překryvu je podobný (58 *pravda*, 54 *fakt*).

Skupina	<i>to je pravda</i>	<i>to je fakt</i>
Námitka	24	23
Návrh	24	12
Připomínka	17	15
Shrnutí	19	31
Vlastní námitka	8	14

TABULKA 4. Srovnání výsledků analýzy podle jednotlivých skupin

Analýza tedy ukázala, že při užívání kolokací *to je pravda* a *to je fakt* se nejedná o přímý nebo zdůrazněný souhlas jako odpověď na otázku. Kolokace může být reakcí na delší výměnu argumentů k určitému tématu nebo na předcházející námitku či připomínku. Jako shrnující souhlas může stát na rozhraní dvou témat, jako podpurný souhlas může sloužit jako pobídka k dalšímu pokračování rozhovoru. Ve všech případech lze uvažovat o tom, že se jedná o vyjádření shody a solidarity a někdy i o ústupek, který vede k zachování pozitivní tváře konverzačního protějšku (srov. Hirschová — Svobodová, 2014 s. 33). Skutečnost, že dělení na jednotlivé skupiny je velmi obtížné a často neprůkazné, potvrzuje, že tyto kolokace fungují jako frazeologické jednotky, k jejichž vlastnostem patří také určitá vágnost.

Hypotézu, že jde především o přípustkové užití, jsme ověřovali vyhledáváním kolokací, po kterých následuje v okolním kontextu (do 5 následujících pozic) odporovací spojka *ale*. V případě kolokace *to je pravda* jsme našli 17 případů, kdy následovala spojka *ale* vyslovená jedním mluvčím, v pěti případech se jednalo o navázání na předchozí téma, které bylo přerušeno a souhlasná kolokace byla použita jako vsuvka (*a tak Botanicus je Botanicus to je pravda ale von .. a ten je v Plzni ne Botanicus že jo že je v Plzni*), ve třech případech šlo o změnu tématu a pouze v 13 případech fungovala kolokace jako přípustka (Svatava: *musím to všechno řešit prostě sama .. a to .. mi vadí* — Božena: *no ale . to je pravda ale bez toho by to nešlo*). V případě kolokace *to je fakt* se námitka

objevila pouze dvakrát. Hypotéza, že jde především o vyjádření částečného souhlasu jako preferované reakce, která připravuje pozitivní postoj partnera v rozhovoru k následujícím námitkám, se potvrdila pouze v malém množství příkladů. V souladu s jednodušší strukturou dialogických promluv námitka častěji kolokace předchází. Analýza také ukázala, že kolokace *to je pravda* je stabilnější než kolokace *to je fakt*, protože samotný tvar *fakt* má častěji jiné funkce, a to právě v kolokacích, které mají stejný počáteční bigram *to je*. To má pak dopad na stabilitu formy. Přípustkové užití je častější v monologických projevech a v psaném jazyce, kde se objevuje i v beletrii. Poukazuje to na odlišnost v užívání těchto kolokací v mluveném a psaném jazyce.

7. VÝVOJ UŽÍVÁNÍ LEMMAT A KOLOKACÍ V ČASE

Pomocí mluvených korpusů lze sledovat užití lexémů z časového hlediska. V nejstarším korpusu PMK jsou nahrávky z let 1988–1996, korpus ORAL představuje nahrávky z let 2002–2011 a korpus ORTOFON z let 2012–2017.

Výraz	PMK-N	ORAL	ORTOFON
<i>pravda</i>	391	283	234
<i>fakt</i>	507	1576	1745
<i>to je pravda</i>	147	91	88
<i>to je fakt</i>	70	44	38

TABULKA 5. Srovnání frekvence lemmat a kolokací v jednotlivých mluvených korpusech¹⁷

V neformální části nejstaršího korpusu PMK-N je nejvyšší výskyt lemmatu *pravda* i kolokace *to je pravda*. Je třeba ovšem připomenout, že nahrávky v neformální části korpusu PMK obsahují delší monology a nejsou svým charakterem stejné jako nahrávky v následujících dvou korpusech, kde se jedná o dialogické promluvy. To může vysvětlovat značný pokles ve frekvenci kolokací v novějších datech. Kolokace jsou zde častěji užívány spíše ve formě vsuvek a postojů k vlastním úvahám v rámci promluvy jednoho mluvčího (srov. III. skupina):

Příklad 16 (PMK, korpus má tzv. folkloristickou transkripci, to znamená, že se snaží mluvený projev převést na formu psaného jazyka, a stejně se zde tedy užívají čárky):

no myslim, že lidi vopravdu v tech městech se moc neznaji. jeden druhýho se nevšímá, to je pravda, ale na venkově vždycky lidi drželi pohromadě

Ve srovnání s novějšími nahrávkami je ve starších nahrávkách frekventovanější i kolokace *to je fakt*, která je podle dat korpusu PMK-N stejnou měrou používaná staršími

¹⁷ Pro vyhledání byly použity následující dotazy: "to" "je" "pravda" within <sp/> a "to" "je" "fakt" [pos!="A|N|P|D|V"] within <sp/>

i mladšími mluvčími. V novějších nahrávkách ji používají především mladší mluvčí, i přesto se však zdá, že její frekvence v čase klesá. To by mohlo souviset s vysokým nárůstem frekvence výrazu *fakt* v jiných zmiňovaných funkcích, jak je patrné z celkového nárůstu frekvence lemmatu. V nejstarších datech najdeme sice všechny zmiňované funkce tohoto výrazu, ale tabulka 5 ukazuje, že v novějších datech je podíl samotné kolokace stále nižší.¹⁸ Marginální výskyt v psaných korpusech naznačuje, že se jedná o kolokaci, která je stylově méně formální než kolokace *to je pravda*.

8. ZÁVĚR

Analýza vycházející z frekvenčních charakteristik nás dovedla k preferovaným typům reaktivních souhlasných kolokací a ukázala podobnosti ve funkci těchto kolokací v mluveném jazyce. Užívání obou substantivních lemmat *pravda* a *fakt*, která jsou komponenty kolokací, se výrazně liší od jejich užívání v psané češtině. Funkce obou zmiňovaných lemmat jsou odlišné i v rámci mluvených dat. Zatímco lemma *pravda* je v mluvených dialogických projevech téměř výhradně součástí různých kolokací, lemma *fakt* s mnohem vyšší frekvencí vykazuje odlišné slovnědruhové funkce: převažuje funkce adverbialní a částicová, podle níž ho můžeme počítat k tzv. diskurzivním markerům.

Zároveň se prokázala ustálenost a stabilita obou zkoumaných kolokací, i když nejde o neměnnost. Kromě změny slovosledu se v rámci kolokací mohou objevit i další DM, jak je v mluveném jazyce běžné. Ani jedna z kolokací není příliš častá, jejich užívání je ovlivněno idiolektem mluvčího a typem mluveného projevu, proto nemůžeme z frekvenčních údajů vyvozovat obecnější charakteristiky. Mladší mluvčí používají asi třikrát častěji kolokaci *to je fakt* a dvakrát častěji kolokaci *to je pravda* než starší mluvčí. Svou roli zde mohou hrát i prozodické prostředky, jako je např. délka kolokace; ukazuje se totiž, že kolokace *to je fakt* bývá vyslovena častěji v rámci jednoho fonetického slova a častěji s redukovanou výslovností. Zároveň však právě tato kolokace vykazuje určitý pokles v čase, který by mohl být způsoben jinými pragmatickými funkcemi daného výrazu, zejména v evaluativních adjektivních kolokacích. Bylo zjištěno, že ani jedna z kolokací není častá v monologických projevech, slouží zde jako prostředek dialogizace monologu.

Ve srovnání se souhlasnými jednoslovnými výrazy mají tyto kolokace omezenější, ale vyhraněnější funkce, což je důsledkem nejen frekvence, ale i formy, která tvoří samostatnou výpověď i syntaktickou strukturu. Kolokace ale bývají často doplněny jednoslovnými výrazy právě ve funkcích, které samy nevyjadřují (responze, startovací prvek a další). Žádná z kolokací nevyjadřuje pouze souhlas, jako frazém mají v mluveném jazyce širší použití: slouží ke sladování názorů mluvčích, k vzájemnému povzbuzování a oceňování, byť mají neutrální formu. Jen zřídka se objevují v situacích blízkých konfrontaci.

¹⁸ V této souvislosti by bylo zajímavé ověřit, jaký vliv má na užívání tohoto výrazu jeho zvuková podobnost s anglickým vulgarismem.

LITERATURA

- ADAMOVIČOVÁ, A. (2018): *Partikule v mluveném jazyce*. Disertační práce. Praha: FF UK.
- AIJMER, K. (2002): *English Discourse Particles. Evidence from a Corpus*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- AUSTIN, J. L. (2000): *Jak udělat něco slovy*. Praha: Filosofía.
- BLADAS, O. (2012): Conversational routines, formulaic language and subjectification. *Journal of Pragmatics*, 44, s. 929–957.
- BRETT, D. — PINNA, A. (2015): Patterns, Fixedness and Variability: Using PoS-grams to Find Phraseologies in the Language of Travel Journalism. *Procedia — Social and Behavioral Sciences*, 198, s. 52–57.
- CLANCY, B., (2015): *Investigating Intimate Discourse: Exploring the spoken interaction of families, couples and friends*. London: Routledge.
- COULMAS, F. (1981): *Conversational Routine. Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. The Hague: Mouton.
- CVRČEK, V. (2017): ZIPFOVY ZÁKONY. In: P. KARLÍK — M. NEKULA — J. PLESKALOVÁ (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: https://www.czechency.org/slovník/ZIPFOVY_ZÁKONY.
- ČERMÁK, F. (2007): *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha: Karolinum.
- ČERMÁK, F. — HOLUB, J. — BLATNÁ, R. — KOPŘIVOVÁ, M. (2009): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*. Praha: Leda.
- ČERMÁK, F. — KOPŘIVOVÁ, M. (2016): Idioms in Spoken corpus. A Sample of Czech data. *Computerised and Corpus-based Approaches to Phraseology: Monolingual and Multilingual Perspectives*, Geneva: Editions Tradulex, s. 251–261.
- ČERMÁKOVÁ A. — JÍLKOVÁ, L. — KOMRSKOVÁ, Z. — KOPŘIVOVÁ, M. — POUKAROVÁ, P. (2019): Diskurzívní markery. In: J. HOFFMANNOVÁ — J. HOMOLÁČ — L. MRÁZKOVÁ (eds.), *Syntax mluvené češtiny*. Praha: Academia, s. 244–351.
- FRASER, B. (1999): What are discourse markers? *Journal of Pragmatics*, 31, 7, s. 931–952.
- GREPL, M. (2017): PERMISSIVNÍ A KONCESIVNÍ VÝPOVĚĎ. In: P. KARLÍK — M. NEKULA — J. PLESKALOVÁ (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. https://www.czechency.org/slovník/PERMISSIVNÍ_A_KONCESIVNÍ_VÝPOVĚĎ
- GREPL, M. (1997): K problematice klasifikace ilokučních aktů I. *SPFFBU. A 45*. Brno, s. 55–62.
- HAVLÍK, M. (2017): PŘEKRYVY REPLIK. In: P. KARLÍK — M. NEKULA — J. PLESKALOVÁ (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. https://www.czechency.org/slovník/PŘEKRYVY_REPLIK
- HIRSCHOVÁ, M. (2013): *Pragmatika v češtině*. Praha: Karolinum.
- HIRSCHOVÁ, M. — SVOBODOVÁ, J. (2014): *Komunikační strategie v jednom typu mediálního diskurzu. Televizní talk show*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- HOFFMANNOVÁ, J. — ZEMAN, J. (2017): Výzkum syntaxe mluvené češtiny: inventarizace problémů. *Slovo a slovesnost*, 78, s. 45–66.
- IMO, W. (2013): *Sprache in Interaktion. Analysenmethoden und Untersuchungsfelder*. Berlin — New York: de Gruyter.
- KLÉGR, A. (2016): Lexikální kolokace: základní přehled o vývoji pojetí. *Časopis pro moderní filologii*, 98, 1, s. 95–103.
- KLIMEŠOVÁ, P. — KOMRSKOVÁ, Z. — KOPŘIVOVÁ, M. — LUKEŠ, D. (2015): Slovo to v mluvených korpusech ČNK, jeho prefixace a reduplikace. *Časopis pro moderní filologii*, 97, 1, s. 21–30.
- KOMRSKOVÁ, Z. — KOPŘIVOVÁ, M. — LUKEŠ, D. — POUKAROVÁ, P. — GOLÁŇOVÁ, H. (2017): New Spoken Corpora of Czech: ORTOFON and DIALEKT. *Jazykovedný časopis*, 68, 2, s. 219–228.
- KOPŘIVOVÁ, M. — LAUBEVOVÁ, Z. — LUKEŠ, D. (2021): Designing a corpus of Czech monologues: ORATOR v2. *Jazykovedný časopis*, 72, 2, s. 520–530.
- KOPŘIVOVÁ, M. (2022): Between phraseology and conversational routines (on the example

of spoken Czech corpora) In: C. M. BLANCO (eds.), *Productive Patterns in Phraseology and Construction Grammar. A Multilingual Approach. Series Formelhafte Sprache / Formulaic Language*, 4. Berlin: De Gruyter, s. 53–78.

LEECH, G. (1983): *Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman.

NEKULA, M. (1995): Částice. In: P. KARLÍK — M. NEKULA — Z. RUSÍNOVÁ, *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 358–367.

SCHEGLOFF, E. A. (1982): Discourse as an interactional achievement: Some uses of “uh huh” and other things that come between sentences. In: D. TANNEN (ed.), *Georgetown University roundtable on language and linguistics*. Washington, D. C.: Georgetown University Press, s. 71–93.

SEARLE, J. (1969): *Speech Acts: An essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

TÁBORSKÝ, J. (2010): Částice In: V. CVRČEK et al.: *Mluvnice současné češtiny*, Praha: Karolinum, s. 295–298.

WALKINSHAW, I. (2015): Agreement and Disagreement. In: *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. Chichester: John Wiley & Sons.

WUNDERLICH D. (1976): *Studies on speech act theory*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

YAU-NI WAN, J. (2018): Functions of Frequently Used Back Channels in a Corpus of Intercultural Conversations between Hong Kong Chinese (HKC) and native English Speakers (NES). *Journal of Intercultural Communication*, 46, March 2018.

KORPUSY

ČERMÁK, F. — ADAMOVIČOVÁ, A. — PEŠIČKA, J.: PMK (Pražský mluvený korpus): přepisy nahrávek pražské mluvy z 90. let 20. století. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2001. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

KOPŘIVOVÁ, M. — LAUBEOVÁ, Z. — LUKEŠ, D. — POUKAROVÁ, P.: ORATOR v2: Korpus monologů. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2020 dostupný z: <https://www.korpus.cz>

KOPŘIVOVÁ, M. — LAUBEOVÁ, Z. — LUKEŠ, D. — POUKAROVÁ, P. — ŠKARPOVÁ, M.: ORTOFON v2: Korpus neformální mluvené češtiny s víceúrovňovým přepisem. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2020. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

KOPŘIVOVÁ, M. — LUKEŠ, D. — KOMRSKOVÁ, Z. — POUKAROVÁ, P. — WACLAWIČOVÁ, M. — BENEŠOVÁ, L. — KŘEN, M.: ORAL: korpus neformální mluvené češtiny, verze 1 z 2. 6. 2017. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2017. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

KŘEN, M. — CVRČEK, V. — HENYŠ, J. — HNÁTKOVÁ, M. — JELÍNEK, T. — KOCEK, J. — KOVÁŘÍKOVÁ, D. — KŘIVAN, J. — MILIČKA, J. — PETKEVIČ, V. — PROCHÁZKA, P. — SKOUMALOVÁ, H. — ŠINDLEROVÁ, J. — ŠKRABAL, M.: SYN2020: reprezentativní korpus psané češtiny. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2020. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

Marie Kopřivová | Ústav Českého národního korpusu,
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy | Panská 7, 110 00 Praha 1
ORCID ID: 0000-0001-7390-0753
marie.koprivova@ff.cuni.cz